

Відгук
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Волік Надії Володимирівни
«Становлення і розвиток Католицької Церкви у Канаді
(кінець XIX – друга половина ХХ ст.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Відродження української державності та церковно-релігійного життя в Україні наприкінці 1980-х – напочатку 1990-х років було б неможливе без активної допомоги представників української діаспори. В силу історичних, політичних, соціально-економічних обставин, ще з кінця XIX століття чимало вихідців з різних регіонів України опинилися поза межами своєї батьківщини. На жаль, процес еміграції триває й досі, українці виїжджають, шукаючи кращої долі. Однак важливо, що більшість наших співгромадян «в розсіяні сущих» не бажали і не бажають забувати свої корені, а тому створюють на еміграції українські осередки, як національні, так і релігійні. Канада – одна з таких держав, де досі існує дуже впливова українська діасpora, а це завдяки тому, що попередні покоління канадських українців усіма силами намагалися не втратити своєї національної ідентичності. І саме Українська Католицька Церква стала тим середовищем, у якому вихідці з України та їх нащадки утверджували свою принадлежність до української нації.

Звернення Надії Волік до питання діяльності УКЦ в Канаді цілком віправдане та своєчасне, бо досі проблематика церковно-релігійного життя української діаспори назагал не привертала уваги вітчизняних релігієзнавців та істориків. На цю тему написано чимало книг та статей популярного та науково-популярного характеру, які переважно походять із середовища української діаспори, однак відчувається великий брак узагальнюючих праць, у яких були б цілісно представлені становлення та розвиток українських релігійно-церковних структур в окремих країнах Заходу.

Дисерантка, розкриваючи різні аспекти розвитку церковних структур, аналізує обставини зародження української діаспори та основні проблеми, з якими стикалися в Канаді українські поселенці. Об'єктивно та грунтовно подано різні вектори міжконфесійних суперечок, у вирі яких опинилися канадські українці на початковому етапі, коли вони ще не мали своєї Церкви та духовенства і за їх «душі» боролися представники як і російського православ'я, так і протестантизму. Далі головним предметом аналізу стали взаємини з місцевими римо-католицькими ієрархами та Апостольським престолом.

Дисерантка не обійшла стороною і внутрішні конфлікти в середовищі емігрантів та греко-католицького кліру.

Назагал, дисертація написана в науковому стилі, матеріал поданий логічно і послідовно. Особливого схвалення заслуговує той факт, що дисерантка опрацювала великий масив першоджерел, значну частину яких запроваджено до наукового обігу вперше (с. 183-188, 80 позицій). Дане дослідження виконане в межах наукового напряму кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Релігія і церква в Україні в контексті світових релігійних процесів» (державний реєстраційний номер 0112U006677).

У вступній частині дисертації (с. 20-26), згідно з кваліфікаційними методологічними вимогами, визначено всі необхідні характеристики роботи. Дисерантка чітко окреслила мету дослідження, а саме, – вивчити процеси становлення і розвитку УКЦ у Канаді з кінця XIX до другої половини ХХ ст. Для успішного досягнення мети було поставлено низку завдань. Також у вступі визначено актуальність теми та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; обґрунтовано об'єкт та предмет дослідження; зазначено хронологічні рамки та територіальні межі дослідження; окреслено методологічну основу праці, її новизну та практичне значення отриманих результатів.

Реалізації поставленої мети сприяє чітка структура дисертації, побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 18 додатків (таблиці, схеми, діаграми та карти).

Варто відзначити, що у своєму дослідженні дисерантка використала новітню методологію, загальнонаукові та спеціальні методи. Доволі вдалою треба визнати її спробу провести статистичний та картографічний аналіз парафіяльної мережі УКЦ і динаміки зміни календаря на парафіях УКЦ (див. додатки).

У першому розділі «Історіографія, джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження» авторка проаналізувала історіографію проблеми, охарактеризувала й систематизувала джерельну базу та представила теоретико-методологічні засади наукового дослідження. Історіографічна частина свідчить про обізнаність дисерантки зі станом наукової розробки теми. Насамперед слід відзначити фаховий підхід до класифікації наукових праць з поділом їх на чотири групи: праці радянських авторів, з їх тенденційністю та класовим підходом до проблематики (с. 27-28); роботи науковців Східної Галичини початку ХХ ст. та напрацювання діаспорних дослідників українського походження (с. 28-31); зарубіжна історіографія (с. 31-32); праці науковців незалежної України (с. 33-34). Головний акцент в аналізі

історіографії дисертантка зробила на працях діаспорних дослідників, визначаючи цю групу як найрепрезентативнішу. Зокрема, вона представила та проаналізувала напрацювання таких авторів як О. Олеськів, В. Корольов, Ю. Стечишин, М. Марунчак, М. Боровик та ін. Особливий акцент дисертантка зробила на науковому доробку Б. Казимири, предметом зацікавлення якого було становлення УКЦ та діяльність першого греко-католицького єпископа в Канаді – Никити Будки. У працях П. Юзика представлено життя українських католиків за єпископства В. Ладики, викладено історію Української Греко-Православної Церкви. Найціннішими для розуміння історії православного руху серед української еміграції в Канаді, на думку дисертантки, є фундаментальні праці І. Власовського, Ю. Мулика-Луцика та С. Савчука. Серед сучасних канадських дослідників українського походження авторка виокремила О. Мартиновича, який зосередився на вивченні впливу римо-католиків та протестантів на українців у Канаді. Для аналізу міжконфесійних стосунків у середовищі діаспори протягом ХХ століття здобувачка використала напрацювання А. Кравчука. Проблематику розвитку патріархального руху вона аналізує на основі праць відомого канадського дослідника українського походження А. Сороковського. Мабуть, однією з найважливіших наукових подій останніх років у галузі дослідження української діаспори стала поява ґрунтовної монографії греко-католицького священика А. Маквея про життя та діяльність єп. Н. Будки, і ця праця теж була використана при написанні дисертації. Слід відзначити, що дисертантка використала чимало праць зарубіжних авторів, у яких розглядаються відносини між РКЦ в Канаді і греко-католиками, роль Церкви в житті іммігрантів, проблематика одруженого духовенства в Канаді. Серед праць зарубіжних науковців вона виокремлює, зокрема, працю о. Т. Фея, який досліджував історію УКЦ в Канаді. Що ж до сучасних вітчизняних дослідників, які вивчали історію релігійного життя українських іммігрантів у Канаді, то авторка використала напрацювання І. Патарака, І. Гнідик, Т. Гринчишина, А. Смирнова, а також колективні праці Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України. Використання зарубіжної історіографії, поряд із сучасними вітчизняними напрацюваннями, дало змогу об'єктивно висвітлити проблематику, уникаючи національно-політичної тенденційності й конфесійної заангажованості. Варто відзначити, що список джерел включає велику кількість іншомовної літератури (107 позицій, англійською, польською, італійською та французькою мовами).

У підрозділі 1.2 детально проаналізовано джерельну базу дослідження. Особливо важливо, що авторка вводить у науковий обіг велику кількість документів, які досі не були опрацьовані істориками. Зокрема, це матеріали з

єпархіальних архівів УКЦ у Канаді, тобто архівів Вінніпезької митрополії та Едмонтонської єпархії, у яких відображенна діяльність канадських греко-католицьких єпископів. Чимало цінних джерел авторка виявила в архіві Конгрегації у справах Східних Церков, хоча тут слід зазначити, що донедавна дослідники мали доступ тільки до матеріалів з-перед 1939 року, і великий пласт інформації, який стосується діяльності В. Ладики та М. Германюка, був недоступний для дисертантки. Ще одну групу джерел становлять пастирські послання митрополита Андрея Шептицького, єп. Н. Будки, документи канонічно-дисциплінарного характеру, а саме, рішення Львівського синоду 1891 року, «Правила Русько-Католицької Церкви в Канаді», «Норми Першого Провінційного Синоду Вінніпезької митрополії УКЦ», документи, опубліковані в «Acta Apostolicae Sedis», спогади сучасників, часописи та релігійна періодика. Солідна джерельна база, що включає, поряд з опублікованими документами, так само й неопубліковані архівні джерела, стала запорукою достовірності й наукової новизни тих висновків, до яких приходить дисертантка у своїй праці.

У підрозділі 1.3 описано ті наукові методи, які були використані при написанні роботи, й чітко окреслено поняттєво-категоріальний апарат. Серед іншого, тут дисертантка змогла фахово прослідкувати зміну назви досліджуваної церковної інституції (ГКЦ в Канаді, Руська Греко-Католицька Церква, УКЦ); описати та пояснити вживання термінів «русин», «українець», «греко-католик», «український католик» (с. 47-48).

У трьох наступних розділах матеріал викладено в описово-аналітичному ключі й у хронологічній послідовності. Розділ 2. «Передумови становлення Української Католицької Церкви у Канаді (1891-1910 рр.)» складається з трьох підрозділів. У першому авторка детально описує головні причини імміграції українців зі Східної Галичини та Північної Буковини до Канади, проблеми, з якими вони стикалися по приїзді, особливості їх розміщення в окремих регіонах Канади, що, на думку дисертантки, стало важливим фактором збереження їх національної та релігійної ідентичності. У другому підрозділі охарактеризовано той вплив, який мали на іммігрантів РПЦ та протестантські деномінації. На думку дисертантки, успіх діяльності Російської Православної Місії серед вихідців з України був зумовлений тим, що представники РПЦ мали багаторічний успішний досвід праці на американському континенті, фінансову підтримку російського уряду, подібну церковно-обрядову традицію з використанням церковно-слов'янської мови; крім того, до місій серед іммігрантів заликали вихідців з України. Щодо впливу протестантських Церков на українців, то, на думку авторки, протестанти робили основний акцент на вирішенні соціальних проблем, зокрема, засновували школи та лікарні. Саме пресвітеріани доклалися до створення т. зв. Серафимової Церкви, яка згодом

реорганізувалася в Незалежну Греко-Католицьку Церкву на чолі з мирянами. На думку авторки, канадські протестанти не мали особливого успіху серед українців, яких відштовхувала відсутність традиційних форм богопочитання, таких як Святі Тайни. У третьому підрозділі дисертантка зосередилася на аналізі взаємин між греко-католиками та ієрархами РКЦ в Канаді. Авторка слушно відзначила, що канадські римо-католицькі єпископи не бажали миритися з можливою появою паралельної ієрархічної юрисдикції та допуском до Канади одруженого духовенства. Проблему браку священиків вдалося частково розв'язати шляхом залучення бельгійських редемптористів, поодиноких неодружених ієреїв з Галичини та кількох представників ЧСВВ. На думку авторки, проривом у плані консолідації української католицької спільноти та протидії православній та протестантській пропаганді стало призначення, завдяки активній допомозі митрополита А. Шептицького (с. 92), окремого греко-католицького єпископа для Канади.

Третій розділ «Проблеми інституалізації Української Католицької Церкви у Канаді періоду 1911–1928-х рр.» присвячений діяльності першого єпископа ГКЦ в Канаді – Никити Будки. У першому підрозділі дисертантка проаналізувала обставини призначення єпископа для греко-католиків у Канаді. Головний акцент зроблено на представлені тих проблемних питань, які поставали перед особами, які мали вплив на рішення в цій справі: По-перше, чи слід призначати в Канаду єпископа, тим самим створюючи паралельну юрисдикцію? По-друге, які повноваження він буде мати? Проте вибір було зроблено і першим єпископом став неодружений священик з Галичини Никита Будка, який отримав незалежну від РКЦ юрисдикцію над греко-католиками в Канаді. У другому підрозділі дисертантка детально і доволі об'єктивно проаналізувала діяльність єп. Н. Будки, відзначаючи його досягнення (наприклад, вирішення проблем із записом церковного майна; створення нових парафій; збільшення кількості священиків тощо) та промахи (конфлікти із світськими діячами, що привели до створення Української Греко-Православної Церкви, нагромадження великого фінансового боргу, конфлікти з греко-римо-католицьким духовенством). На думку дисертантки, резигнація єп. Будки була пов'язана не тільки з його поганим здоров'ям, але й тими протиріччями, які мали місце в церковному житті у Канаді.

Четвертий розділ «Пріоритети діяльності Української Католицької Церкви в Канаді упродовж 1929–1970-х рр.» присвячений аналізові інституційного розвитку УКЦ в цей період і діяльності єп. В. Ладики та митрополита М. Германюка. У першому підрозділі звернено увагу на головні завдання, які постали перед новопризначеним єпископом-vasilіянином Василем Ладикою, серед яких були як фінансові проблеми, так і міжконфесійні суперечності. Саме

в той час серед канадських українців почався процес переходу на григоріянський календар. Також на період єпископства В. Ладики припала ліквідація структур ГКЦ в Галичині. Йому вдалося, отримавши дозвіл Конгрегації у справах Східних Церков, прийняти в Канаді 35 одружених священиків, які виїхали з Галичини в 1944 р. напередодні її окупації радянською армією. Також за єпископства В. Ладики відбулася адміністративна реформа: був створений Апостольський екзархат для русинів, згодом реорганізований в кілька екзархатів, на місце яких вже за вл. М. Германюка були утворені єпархії, об'єднані в митрополію. Із створенням Нью-Вестмінстерської єпархії (1974), на думку дисерантки, «основні ланки інституційного розвитку УКЦ набули сталих форм» (с. 174). У другому підрозділі дисерантка зосередила увагу на вивчені конференційно-синодальної системи управління УКЦ у Канаді. Як доводить здобувачка, саме український єпископат в Канаді започаткував проведення єпископських конференцій, на зразок тих, які організовував у 1920-1930-х рр. митр. А. Шептицький. Така ініціатива УКЦ в Канаді стала прецедентом для переходу до синодального управління Церквою. Відповідний формат церковного законодавчого органу найбільше пропагував верховний архиєпископ Йосиф Сліпий після свого приїзду до Риму. Здобувачка детально проаналізувала основні перешкоди з боку Апостольського престолу у справі проведення синодів УКЦ: на рішення синодів постійно накладали вето, а діяльність самого Й. Сліпого обмежували, особливо після того, як він проголосив себе патріархом УКЦ. Поряд з канонічними суперечностями щодо управління УКЦ дисерантка звернула увагу й так званий патріархальний рух, зумовлений, на її думку, тим, що українці діаспори були незадоволені канонічними обмеженнями з боку Риму. Надія Володимирівна, втім, відзначила, що патріархальним організаціям у різних країнах так і не вдалося об'єднатися в одну структуру, а декрети Апостольського престолу щодо східних католицьких Церков не дозволяли представителю такої Церкви поширювати свою юрисдикцію поза межі її канонічної території або самовільно змінювати свій статус.

Висновки, які робить дисерантка в завершальній частині своєї праці, аргументовані й відповідають меті та завданням дослідження.

Основні положення дисертації апробовані у виступах на 6 всеукраїнських та 5 міжнародних наукових форумах. Отримані у дослідженні результати викладені у 11 наукових публікаціях, серед них – 5 статей у наукових фахових виданнях і 6 – у матеріалах наукових конференцій.

Назагал, віддаючи належне позитивним здобуткам дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне висловити і деякі зауваження та побажання, а також звернути увагу на окремі дискусійні питання.

Отже, у вступній частині слід було точніше окреслити об'єкт (с. 21). На нашу думку, об'єктом цього дослідження є УКЦ в Канаді, а предметом, відповідно, – її становлення та інституційний розвиток упродовж кінця XIX – другої половини ХХ ст. Також не цілком обґрунтована верхня хронологічна межа дисертації, якою обрано початок понтифікату папи Івана Павла II, що, за твердженням дисертантки, «започаткував новий етап у відносинах між Святым Престолом і Східними Католицькими Церквами» (с. 22).

Джерельна база дисертації цілком репрезентативна і не викликає серйозних зауважень. Проте, оскільки в праці аналізується діяльність митрополита А. Шептицького та еп. Н. Будки, а архівний матеріал дотичний до цих постатей знаходиться в ЦДІА у м. Львові, то було б добре доповнити джерельну базу відповідними документами. Сама дисертантка згадує про фонд 358 названого архіву (с. 34-35), але посилань на нього в тексті немає.

Наступне зауваження стосується питання про переходи греко-католиків до РПЦ, що, як зазначено, тягнули за собою зміну не тільки конфесійної приналежності, а й національної ідентичності (с. 60-61). У дисертації стверджується, що причинами такого явища були труднощі із залученням одруженого греко-католицького духовенства до душпастирської праці в Північній Америці. Однак, на нашу думку, для об'єктивнішого висвітлення цього питання слід було б коротко окреслити проблематику національної ідентичності в Галичині та Закарпатті наприкінці XIX ст., зокрема, вказати на русофільство як головну причину симпатій частини греко-католиків до православ'я.

Не цілком зрозуміла є для читача інформація про обставини свяченъ о. Серафима Уствольського, творця т. зв. Серафимової Церкви: спершу дисертантка пише, що Константинопольський патріарх відмовився його висвятити, а трохи далі – що його все-таки висвятив патріарх Анфим VII (с. 67-68). При цьому вона забуває вказати, що йдеться про колишнього патріарха, який у той час перебував на Афонській горі на спочинку. Подавши ці свячення як факт, уже в наступному абзаці говориться про сумніви щодо реальності Серафимових свяченъ.

Також у тексті кілька разів вживається назва «Ватикан» чи прикметник «ватиканський» (с. 76, 78, 86) в контексті подій, які стосуються кінця XIX – початку ХХ ст. Тут виникає питання: чи коректно вживати цей термін щодо періоду, який передував утворенню Держави Ватикан як такої?

Для підтвердження окремих ідей та постулатів дисертантка використовує посилання на церковні кодекси. Однак чи правильно посилатися у цій праці на Кодекс канонів Східних Церков (с. 80, 155), який був офіційно проголошений Апостольською столицею в 1990-1991 роках? Також дисертантці слід було б

чіткіше пояснити вживання деяких церковно-канонічних понять. Наприклад, вона пише про «партикулярне право УКЦ в Канаді» чи «партикулярне право УКЦ» (с. 34, 38, 39, 49, 158), однак не зовсім зрозуміло, про що тут йдеться – чи про сукупність канонічних документів окремої церковної провінції, чи про певне законодавче доповнення до ККСЦ на зразок того, яке має тепер УГКЦ і яке зобов'язує всіх членів цієї Східної Католицької Церкви. Окрім цього, хотілося б звернути увагу на некоректне використання деяких понять та термінів: «угорці східного обряду» – тут певно йдеться про вихідців з угорської частини Габсбурзької монархії, греко-католиків Мукачівської або Пряшівської єпархій, тобто, фактично, русинів, які вживали угорську мову (с. 82); «Словацька Католицька Церква» – щодо періоду, який розглядається в даній праці, коректно було б говорити про Пряшівську греко-католицьку єпархію, яка в той час аж ніяк не мала національно словацького характеру (с. 90); єпископа С. Сембратовича слід було б титулувати митрополитом (с. 90); замість «згromадження отців василіян» треба вживати термін «чин» (с. 134).

У висновках до розділу 2 здобувачка стверджує, що українці в Канаді упереджено ставилися до священиків-бірітуалістів «через богословсько-догматичні розбіжності» (с. 94-95), хоча в самому тексті (с. 85-86) головною проблемою названо обрядові відмінності, незнання цими священиками української мови та загалом їх неукраїнське походження.

Доволі грунтовно та детально представлені в дослідженні обставини вибору кандидатури на єпископа для Канади, однак маємо одне уточнення, яке стосується постаті найімовірнішого кандидата на цю посаду, василіянина П. Філяса (с. 99). За спогадами брата Йосифа Гродського довголітнього секретаря митрополита А. Шептицького, о. Філяс був усунутий зі списку кандидатів через недовіру митрополита до його особи ще з часів, коли вирішувалося питання про кандидата на станіславівського ординарія. Дивно також, що дисертантка не використала спогад бр. Гродського про поїздку митр. Шептицького до Канади, який зберігається ЦДІА у м. Львові і, крім того, був свого часу опублікований у журналі «Богословія», адже цей спогад містить проникливі спостереження про багато аспектів церковного життя канадських греко-католиків. До речі, кілька місяців тому Інститут історії Церкви УКУ видав повний текст спогадів бр. Гродського в опрацюванні Романа Скакуна.

Здобувачка назагал об'єктивно охарактеризувала діяльність єп. Н. Будки. Однак у відповідному підрозділі слід було б детальніше пояснити, чому канадські греко-католики не сприймали терміну «об'єднана з Римом», вжитого Будкою в назві єпископської корпорації (с. 104).

У читача дисертації також може виникнути нерозуміння з приводу існування в Канаді греко-католицької духовної семінарії. В тексті нічого не

сказано про заснування такого духовного закладу, а у висновках здобувачка згадала про дві семінарії (с. 178)

Аналізуючи проблематику впровадження конференційно-синодальної системи управління в УКЦ здобувачка зосередила основну увагу на діяльності патріарха Й. Сліпого та митрополита М. Германюка, а хотілося б детальніше ознайомитися з поглядами інших українських єпископів в Канаді, а також зрозуміти, як сприймали ці процеси духовенство та рядові вірні митрополії.

У четвертому розділі здобувачка розглянула дуже важливе для української діаспори явище – патріархальний рух. А проте окремі її твердження викликають сумніви. Не можна погодитися з тим, що причиною виникнення патріархального руху стали тільки обмеження, накладені на УКЦ з боку Апостольського престолу (с. 175). Рух за визнання патріаршого статусу УКЦ – значно ширший процес, що мав як зовнішні, так і внутрішні причини та був пов’язаний з усвідомленням українськими греко-католиками свого місця в Католицькій Церкві на тлі переслідувань та репресій проти ГКЦ в СРСР.

Зустрічаються окремі випадки неточностей у написані прізвищ: митр. Платон «Рождентсенський» замість «Рождественський» (с. 116), кардинал Ежен «Тіссерант» замість «Тіссеран», «Палегріно Ф. Стагні» замість «Пеллегріно Ф. Стані» (с. 35, 97, 112) та ін.

Утім, висловлені зауваження не стосуються суттєвих аспектів дисертаційного дослідження, не заперечують його актуальності та наукової новизни і не впливають на обґрунтованість його висновків. Дисертація Надії Володимирівни Волік «Становлення і розвиток Української Католицької Церкви у Канаді (кінець XIX – друга половина ХХ ст.)» є самостійним, оригінальним, ґрунтовним і завершеним дослідженням, яке становить собою реальний внесок в історично-релігієзнавчу науку. Праця відповідає вимогам, зазначеним у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженному постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 (із відповідними змінами). Вважаю, що дисертантка заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри церковної історії
закладу вищої освіти
«Український католицький університет»

Бублик Т. Т.

ПІДПИС *Т. Бублик*
ПОСВІДЧУЮ

